

підрядними частинами валентного характеру, мотивованими семантикою опорного слова, з підрядними частинами невалентного характеру, мотивованими частиномовними (морфологічними) ознаками опорного слова та конструкції корелятивного типу, які у свою чергу поділяються на два різновиди – речення симетричної й асиметричної структури. Складнопідрядні речення з опосередкованими підрядними виявляються у двох різновидах: з прислівно-приреченнєвими і з прислівно-прислівними підрядними, у кожному з яких як окремий підтип виділяються конструкції корелятивного типу.

Л і т е р а т у р а

1. Виноградов В. В. Основные вопросы синтаксиса предложения // Избранные труды: Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – С. 254-294.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Вихованець І. Студії про члени речення: приреченнєвіки // Українська мова. – 2005. – №2. – С. 22-27.
4. Дымарский М. Я. В каком смысле сложноподчиненное предложение является структурно-семантическим единством? (К проблеме классификации) // Теоретические проблемы функциональной грамматики: Материалы Всероссийской научной конференции (Санкт-Петербург, 26-28 сентября 2001 г.). – Санкт-Петербург: Наука, 2001. – С.27-35.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
6. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1972. – 216 с.
7. Русская грамматика: В 2-х т. – Т. 2: Синтаксис. – М.: Наука, 1982. – 710 с.
8. Современный русский язык: Учеб. для филол. спец. ун-тов / В. А. Белошапкова, Е. А. Брызгунова, Е. А. Земская и др.; Под ред. В. А. Белошапковой. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1989. – 800 с.
9. Степаненко М. І. Просторові поширювачі у структурі простого речення: Монографія. – Полтава: АСМІ, 2004. – 463 с.
10. Христіанінова Р. О. Синтаксичний зв'язок між частинами елементарного складнопідрядного речення // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. / Редкол.: В. О. Соболев (відп. ред.) та ін. – К.: Знання України, 1993. – Вип. X: Лінгвістика і літературознавство. – 2005. – С.140-148.

*Лучечко Т. М.
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка*

ВІДГАДКА ЯК ЧЛЕН ДВОКОМПОНЕНТНОЇ СТРУКТУРИ ЗАГАДКИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Загадка – це певна невідомість, яку необхідно відкрити, зрозуміти. Ключем до осягнення цієї невідомості слугує відгадка. Більшість учених, які досліджують загадку як самостійний жанр, хоч і виділяють дві частини в пареміях цього типу, проте вважають саме образну частину (текст) таким, що домінує в даній опозиції. Приміром, “загадка – це стисле поетичне запитання, мудра сентенція, яка у “прихованій” формі зображає окремий предмет чи явище через інші” [3, 7]; “короткий твір, в основі якого лежить дотепне метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього” [6, 558]. Дехто наголошує на необхідності дослідження обох частин загадки, оскільки вважає її двокомпонентною структурною одиницею, що складається з образної частини і відгадки. Обидві складові стійкі і закодовані [5, 253]. Досі ще немає чіткої науково обґрунтованої позиції щодо визначення особливостей взаємодії тексту загадки і відгадки, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета пропонованої розвідки – дослідити зв'язок обох структурних компонентів загадки і виокремити відгадку як рівноправну складову цієї конструкції.

Мета статті вимагає розв'язання таких завдань: 1) визначити роль запитання і відгадки у формуванні структури загадки; 2) проаналізувати типи відгадок; 3) виявити особливості їх реалізації в загадках зіставлених мов.

Обидва компоненти структури загадки утворюють єдине ціле, що унеможлиблює їх самостійне існування поза його межами. За умови відсутності відгадки в загадці, або навпаки, вона змінює свій статус, втрачає головну жанрову ознаку. Якщо відсутність означуваного все ж таки допускає існування означуючого як самостійної текстової одиниці, “а в усній формі вона тільки так і функціонує, бо її без особливих зусиль пізнають як жанр за відповідним змістом і будовою” [7, 160], то відсутність запитання унеможлиблює незалежне функціонування відгадки, оскільки її взаємодія з питанням означає належність висловлювання до певного жанру усної народної творчості. Відповідно зв'язок, який об'єднує образну частину і відгадку в єдине ціле в межах загадкового простору, не може бути випадковим. “Саме він є головним елементом загадки, утворюючи простір, в якому загадка і відгадка об'єднуються в єдину конструкцію і набувають певного змісту” [10, 30].

В опозиції загадка – відгадка право першооснови належить відгадці, бо саме вона ілюструє загальноприйняте, правдиве бачення предмета чи явища. Образна ж частина завжди завуальована. Це лише хитромудрий синонім, інакомовний портрет відгадки. “Загадка завжди утворюється з відгадки, а відповіді – так було і буде – завжди старші ніж запитання” [10, 13]. Рушійним фактором об'єднання першооснови і похідного від неї запитання є їх взаємозв'язок. Він є “первинним” в загадці. Це умова утворення і об'єднання компонентів загадки в єдине ціле [10, 30]. Відгадка часто впливає на формування стилістичних особливостей описової частини (алітерація, рима, тощо). Приміром, *Daffy-down-dilly has come to town, in a yellow petticoat and a green gown* (A dandelion) [13, 46].

Загадка може розглядатися як висловлювання, що уособлює лише рему (вказівка на якість предмету), а тему (об'єкт) необхідно відгадати. Отже, це той особливий жанр, де все відбувається за зворотнім сценарієм. Тут завжди те, що логічно є темою (чії предикати акцентуються), постає як рема, а рема (якості предмета, предикати) насправді виконує функцію теми загадки. Наприклад, образна частина *When first I appear I seem mysterious, but when I'm explained I'm nothing serious* [13, 9] – тема, а відповідь – *riddle* втілює рему. Таким чином, загадка – це парадоксальна структура, бо маючи всього лиш два опорні пункти (питання і відповідь), вона ухитряється розвиватися у двох протилежних напрямках: механізм утворення загадки скеровує рушійну силу від означуваного до означуючого, а процес її озвучення передбачає зворотній напрям дії: від образної частини до відгадки.

Питання про те, чи можливо відгадати загадку самому, чи відповідь необхідно знати заздалегідь, досліджувалося не лише у працях науковців, але й одвічно цікавило дітей чи дорослих під час гри в загадки. Традиційне розуміння фрази “відгадати загадку” цілком відрізняється від сучасного. Традиція скеровує загадку до древніх текстів, в яких сюжет подається у вигляді ієрархізованого списку питань і відповідей [11, 178]: загадка бере свої витoki ще від ритуального дійства. На древньому етапі розвитку суспільства не всі володіли таємними знаннями – уміннями відображення Всесвіту. Знання для архаїчної людини – це і сила, і влада. Змагання в силі і владі, яке було, є і завжди буде невід'ємним супровідним чинником існування будь-якого суспільства, кореняться глибоко в ритуалі. Запитання, які жерці ставили один одному під час виконання ритуального дійства, – це і є космологічні загадки. Важливою їх

особливістю було відображення виключно сакральних понять. У ритуалі загадування проявляється ще одна властивість загадки: “вона передбачає не відгадку (перелічення варіантів), а знання єдиної правильної відповіді” [1, 134]. Отже, відповідь необхідно було знати заздалегідь і продемонструвати це знання. Як справедливо зазначила Е. Кьонгес-Маранда, “процес відгадування був ближчим до академічного випробовування, аніж до творчого пошуку” [5, 256]. Сьогодні “знаходження відповіді” не передбачає знання її, а виведення з тексту за допомогою певних прийомів, способів, стратегій. Підказкою до знайдення ключа до відгадки може бути: 1) очікувана метафоризація: *Jack lives on one side, Tom on the other, yet neither one can see his brother* (Ears) [13, 27]; 2) пропозиціоналізація: *Кинув Орину через долину – де впала, там і пропала* (Голка) [2, 203]; 3) чуттєва сфера концепту: *What gets wetter and wetter the more it dries?* (A towel) [13, 41]; 4) почуття адресата: *Коли нема мене – чекають, коли прийду – усі втікають* (Дош) [2, 65]; 5) негація: *White as snow, it's not snow; green as grass, it's not grass; red as fire, it's not fire; black as ink, it's not ink. What is it?* (A blackberry) [13, 94]; 6) протиставлення: *What has a foot and a head but can't walk or think?* (A hill) [13, 53]; 7) граматикизація: *Крикнув віл на сто гір, на сто річок, на сто сіл* (Грім) [2, 63] [9, 213 – 218].

Найчастіше роль прихованого терміна в українських та англійських загадках виконує одне слово. Здебільшого воно позначає будь-який зорово осяжний предмет: *Opens like a barn door, shuts up like a trap; guess all your life, you'll never guess that* (Scissors) [13, 111]; природне явище: *Без рук, без ніг – вікна вибиває* (Град) [2, 67]; флору та фауну: *Косий біс побіг у ліс* (Заєць) [2, 117]; біолого-фізіологічні характеристики: *What do you lose every time you stand up?* (Your lap) [13, 46]. Рідше роль відгадки відіграє ціле словосполучення наступної структури: дескриптивний прикметник та іменник: *Пристойний чоловік догори ногами стоїть* (Горщик вимитий) [2, 191]; іменник обмежений локативно чи темпорально: *Сидить смерть у куточку, дере на собі сорочку* (Зима перед весною) [2, 302]. Досить рідко об'єктами загадування стають образи, які можна лише відчутти, але не побачити, на зразок *What do you break by naming it?* (Silence) [13, 22]. Якщо в українських загадках випадки використання абстрактних понять у ролі відгадок все ж трапляються, хоч і зрідка: *Що їсть без зубів* (Совість) [2, 296], то в англійських пареміях цього типу можна натрапити лише на поодинокі випадки такого опису: *What is always before you yet you can never see it* (Your future) [13, 39]. Це пояснюється несхильністю загадки до абстракцій, узагальнень. У ній домінують видові, а не родові поняття. У загадці, як правило, використано образи, які можна осягнути за допомогою органів чуття.

Інколи відгадкою буває не одне, а два, три, або кілька слів. Як правило, вони належать до однієї семантичної групи: *I have a blanket I can't fold, an apple I can't cut, and so much money I can't count it* (Sky, moon and stars) [13, 86]; *Спершу блиск, за блиском тріск, за тріском плеск* (Блискавка, грім, дош) [2, 65], або виконують спільну функцію: *What are the three swiftest means of communication?* (Telephone, telegraph and tell a secret) [13, 55]; *Мати гладуха, дочка красуха, син кучерявий* (Піч, вогонь, дим) [2, 184]. Проте інколи відповідь поєднує цілком непоєднані образи: *Що в світі найситніше, найпрудчіше, наймиліше?* (Земля, думка, сон) [2, 327].

Трапляються випадки використання в ролі відгадок не одного і, навіть, не кількох слів чи словосполучень, а цілих речень. Особливо характерне це явище для англійських паремій аналізованого типу. Часто речення, виконуючи функцію поради, є відповідями на питання *чому?* та *як?* в образній частині загадки: *Why is a poor friend better than a rich one?* (Because a friend in need is a friend indeed) [12, 145]; *What is the best way to eat spaghetti?* (First, open your mouth) [12, 107]. В українському загадковому

фонді такі відгадки позначають, як правило, певну дію чи процес, хоча їхня кількість незначна: *Прийшла кума до куми: "Дай, кумо, ляпоти, поляпати та й пійти"* (Позичати сито) [2, 312]; *Била двоножка штирножку, на што розбила тройножку* (Господиня була кішку, що розбила ринку) [2, 312]. Багато відгадок мають форму еліптичних речень, приміром: *До чого найбільше подібна половина яблука?* (До другої своєї половини) [2, 329]; *Why do people beat their clocks?* (To kill time) [12, 170]. Оскільки відгадка не покликана передавати значення кожного слова образної частини, вона найчастіше орієнтується на лаконічне та точне відтворення змісту [4, 52].

У загадковому фонді чільне місце займають структури, які за своїми формальними ознаками нагадують питально-відповідні діалогічні єдності. У таких випадках зміст і форма питального речення (який предмет став об'єктом загадування, яка синтаксична структура у ньому задіяна) визначають зміст і форму тексту-відповіді [4, 51]: *Якою косою не можна косити?* (Дівочою) [2, 334]; *If an egg came floating down the Mississippi River, where did it come from?* (From a chicken) [12, 123]. В українських загадках питання *коли?* інколи зумовлює особливу форму відповіді: *коли...*, або *тоді, коли...*, наприклад, *Коли горобець сидить на голові?* (Коли сяде на голову статуї) [2, 380]; *Коли козі обід?* (Тоді, коли і цапові) [2, 338]. Англійське *when?* досить часто вимагає паралельної репліки, яка б починалася з *when...*, приміром, *When is your mind like a rumpled bed?* (When it isn't made up yet) [12, 143]. На українське *чому?* відповідають *тому, що...* або ж *бо...*, на англійське *why?* – *because...*: *Чому місяць такий блідий?* (Бо вночі не спить) [2, 331]; *Why can't it rain for two nights in a row?* (Because there is a day between) [12, 122]. Часто українське *де?* визначає відповідь *там, де...*: *Де край світу?* (Там, де початок) [2, 337]. Отже, питання (питальне слово) в образній частині і відповідь у відгадці – взаємозумовлені. "Питання завжди має реальний ґрунт: об'єкт, на який указує питальне слово, тому обидві частини співвідносяться за змістом і структурою" [4, 52].

Одне питання зазвичай вимагає однієї відповіді. Проте існують випадки, коли на кілька різних запитань можна відповісти однаково, тобто одне поняття має кілька інакомовних образів, кодується різними способами. О. Селіванова визначає такі тактики шифрування: 1) метафорична аналогізація: *A little white fence that's always wet, but never has been rain on yet* (The teeth) [13, 66]; 2) невизначеність суб'єкта загадки: *Сидить, шкварчить, сокоче, під лаву не хоче* (Сковорода) [2, 194]; 3) варіативність відповіді: *What runs around town all day, and lies under the bed at night?* (Shoe) [13, 14]; *What runs over the floor in the daytime and stands in the corner at night* (A broom) [13, 18]; 4) рима: *Black within and red without, four corners roundabout* (A chimney) [13, 18]; 5) невідповідність граматичних ознак відгадки та суб'єкта загадки: *Наш Іван і швець, і кравець, і в дуду ігрець* (Ножиці) [2, 207] [9, 207 – 212]. Для того, щоб розкодувати образну частину загадки, необхідно проаналізувати не лише стратегії шифрування (їх адресант використовує з метою сховати істинну інформацію), а й вище описані тактики підказки, бо "загадкам притаманно описувати предмети чи явища за тією чи іншою домінантною ознакою чи властивістю" [8, 11], за допомогою якої адресату вдається знайти прихований термін. Лексема *clock* – *годинник* зашифрована за допомогою тактики персоніфікації (стратегії шифрування) та пропозиціоналізації на основі предикатів та партонімів (стратегії підказки): *It's true I have both hands and face, and move before your eyes; yet when I go my body stands, and when I stand I lie* [13, 101]; *Ніг не маю, а ходжу; рота нема, а скажу: коли обідати, коли спати, коли роботу починати* [2, 213], а також невизначеності суб'єкта загадки (стратегії шифрування) і протиставлення (стратегії підказки): *What's always running but can't get anywhere?* [13, 115]; *Усе життя ходить, а з місця не сходить* [2, 212]. Для кодування

українського образу *годинника*, окрім уже згаданих тактик, використано ще й метафоричну аналогізацію на основі побутоцентризму і риму (стратегії шифрування), приміром, *Єсть маленький млинець, повно в нім колісець; колісець багато, муки не видати* [2, 214], та очікувану метафоризацію на основі порівняння: *Маленьке, як п'ятак, а шипить, як гусак* [2, 214] (стратегії підказки).

Відтак, загадка – це двокомпонентна структура, складові якої взаємозалежні. Механізм утворення загадки зумовлений взаємозв'язком образної частини і відгадки як першооснови і визначається певними стратегіями шифрування інформації, а також тактиками підказки. Щоб відгадати загадку, необхідно проаналізувати ці способи кодування образу. Об'єкт опису може позначатися словами, словосполученнями і реченнями, які найчастіше уособлюють зорovo осяжні предмети чи процеси. **Перспективним** є дослідження взаємодії загадки і відгадки з метою аналізу специфіки кодування образів у загадках.

Л і т е р а т у р а

1. Байбурин А. К. Загадка и ритуал / А. К. Байбурин // Этнолингвистика текста. Семиотика малых форм фольклора. Тезисы и предварительные материалы к симпозиуму. Ч. 1. – М.: АН СССР Институт славяноведения и балканистики, 1988. – С. 133 – 135.
2. Березовський І. Загадки / Іван Березовський. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 511 с.
3. Березовський І. Українські народні загадки. Вступна стаття до збірника “Загадки” / Іван Березовський. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – С. 7 – 37.
4. Захарова Н. В. Діалогічна природа й комунікативна спрямованість загадки / Н. В. Захарова // Лінгвістика. – 2007. – № 1 (11). – С. 47 – 54.
5. Кёнгес-Маранда Э. Логика загадок / Э. Кёнгес-Маранда // Паремнологический сборник: Пословица, загадка. Структура, смысл, текст / АН СССР, Ин-т востоковедения. Сост. ред. и предисл. Г. Л. Пермякова. – М.: Наука, 1978. – С. 251 – 281.
6. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість: Підручник 2-ге вид. / Мар'яна Богданівна Лановик, Зоряна Богданівна Лановик. – К.: Знання – Прес, 2003. – 591 с.
7. Онищенко Г. А. Особливості структури загадки як складного синтаксичного цілого / Г. А. Онищенко // Дослідження з лексикології і граматики української мови. Зб. наук. праць / За ред. проф. Д. Х. Баранника. – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – Вип. 4. – С. 157 – 162.
8. Салтовська Н. В. Поетика українських народних загадок: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.07. “Фольклористика” / Н. В. Салтовська. – Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 17 с.
9. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та ктнокультурний аспекти): Монографія / Олена Селіванова. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
10. Топоров В. Н. Из наблюдений за загадкой / В. Н. Топоров // Исследования в области балто-славянской культуры: Загадка как текст. 1. – М.: Издательство Индрик, 1994. – С. 10 – 117.
11. Цивьян Т. В. Отгадка в загадке: разгадка загадки? / Т. В. Цивьян // Исследования в области балто-славянской культуры: Загадка как текст. 1. – М.: Издательство Индрик, 1994. – С. 178 – 194.
12. Rosenbloom J. Biggest Riddle Book in the World / Joseph Rosenbloom. – Sterling Publ. Co., Inc., 1976. – 256 p.
13. Withers C., Benet S. The American Riddle Book / Carl Withers, Sula Benet. – An Intext Publisher. Abelard-Schuman Limited, 1954. – 157 p.